

© Landgoed Vilsteren

Landgoed in de kijker

Landgoederen in Nederland en de transitie naar natuurinclusieve landbouw: de casus landgoed Vilsteren

Auteur: Steven Heyde, WING, Hogeschool Gent

Inmiddels is er al een breed arsenaal van initiatieven te vinden op private landgoederen in Nederland op het vlak van de transitie naar een natuurinclusieve landbouw. In het kader van het Soil4U project (<http://www.soil4u.nl/>) zijn de landgoederen Vilsteren, Bingerden en Grootstal samen met hun pachters momenteel op zoek naar antwoorden op diezelfde vragen. Deze bijdrage ontsluit een aantal inzichten van die zoektocht op het landgoed Vilsteren. Het artikel geeft een korte introductie tot het thema in een Nederlandse context. De tekst is ten dele gebaseerd op een interview met Liesbeth Cremers (mede-eigenaar landgoed Vilsteren) in het kader van een onderzoeksstage naar de verduurzaming van de landbouw op landgoederen in Nederland.

Landgoederen in Nederland

Nederland onderscheidt zich door een traditie van kleinschalige landgoederen. Waar in noordelijk Europa (bv. Verenigd Koninkrijk, Denemarken, Zweden en delen van Duitsland) vele landgoederen oppervlakten hebben van 2.000, 5.000, 10.000 en 20.000 ha, zijn landgoederen in Nederland gemiddeld genomen veel kleiner (50, 100, 200 tot 500 ha zijn courant). In Nederland vertaalt die kleinschaligheid zich in een fijnmazig lappendeken van bos, natuur, ►

© Landgoed Vilsteren

rond voedselbossen, waarbij natuurlijke bossystemen als inspiratiebron dienen voor natuurinclusieve voedselproductie.

Het zijn slechts enkele voorbeelden uit een breed arsenaal van initiatieven die op private landgoederen in Nederland gaande zijn. De combinatie van een maatschappelijk plichtsbef en een ondernemersmentaliteit onder Nederlandse landgoedeigenaren ligt hier aan de basis. Dit artikel schetst een aantal inzichten die voortkomen uit de zoektocht naar een natuurinclusieve landbouw op het landgoed Vilsteren. Het SOIL4U-project kwam tot stand door een samenwerking van drie landgoedeigenaren en werd o.a. door de provinciale overheden medegefinancierd. In dit project slaan de landgoederen Vilsteren, Bingerden en Grootstal de handen in elkaar met onderzoek, experts, procesbegeleiders en overheidsinstanties.

Landgoed Vilsteren

Met ca. 1.050 ha behoort landgoed Vilsteren tot de grotere landgoederen van Nederland. De kern van het landgoed bestaat uit een historisch landhuis (begin 20ste eeuw), historische bijgebouwen, een historisch park en het dorp Vilsteren dat zich volledig binnen de eigendom van het landgoed bevindt (een unieke situatie voor Nederland). Het ruimere landgoed omvat 458 ha bos en 70 ha natuurterreinen. 406 ha is in landbouwgebruik en verpacht aan 9 veeteeltbedrijven en 1 akkerbouwbedrijf. Het landgoed vormt grotendeels een aaneengesloten geheel. Het is gelegen in de provincie Overijssel en wordt in het noorden begrensd door de rivier Vecht. Dat alles maakt landgoed Vilsteren tot een boeiend en veelzijdig geheel dat verschillende tijdslagen omvat en een breed scala van maatschappelijke waarden vertegenwoordigt (duurzame voedselproductie, educatie (landgoedcentrum), erfgoedzorg, natuurbehoud, enz.).

Om het landgoed in zijn eenheid te behouden, werd het in 1967 in een vennootschap ondergebracht. De verschillende erfgenamen zijn aandeelhouder van de vennootschap. Voor de erfgenamen staat het behoud van het landgoed op de lange termijn op de eerste plaats. De aandeelhouders krijgen net genoeg dividend om hun vennootschapsbelastingen te compenseren. Financieel rendement is niet de hoofddoelstelling. Liesbeth Cremers verwoordde het als volgt: *“Mijn inzet voor landgoed Vilsteren is puur idealisme; de aandelen leveren niet*

akkerlanden, weilanden en bomenrijen. In andere delen van Europa (bv. Ierland, Frankrijk en Vlaanderen) zijn de eigendommen dan weer stelselmatig opgesplitst onder verschillende erfgenamen en/of eigenaren, met alle gevolgen van dien, bijvoorbeeld dat de economische dragers uit een ruimer landgoed, nodig voor het behoud van het natuurlijk en cultureel patrimonium, verloren zijn gegaan.

Onder invloed van de natuurschoonwet – een fiscale regeling om bij vererving landgoederen bij elkaar te houden – beschikken vele landgoederen in Nederland nog steeds over een ruimer areaal van landbouwgronden. Bovendien liggen de gemiddelde pachtprizen in Nederland een stuk hoger dan bij ons.

Een hectare landbouwgrond in reguliere pacht bracht in 2016 gemiddeld € 790 op voor Nederland tegenover gemiddeld € 290 in België.

Zelfs op een beperkte schaal vormt landbouw dus nog steeds een belangrijke inkomstenbron. Toch is landbouw meer dan enkel een economische drager om een landgoed in stand te kunnen houden. In Nederland nemen heel wat private landgoederen het voortouw in de zoektocht naar een landbouw met een hernieuwd evenwicht tussen ecologie en economie.

Landgoed Sevenaer was in de jaren 60 al een vroege voorloper op vlak van natuurinclusieve landbouw, in een tijd waar er maatschappelijk hierover nog geen enkel besef bestond. De pachters op landgoed Twickel krijgen een financiële compensatie voor productieverlies door perceelsrandbegroeiingen. Landgoed Mariënwaerd heeft een gediversifieerde productieketen ontwikkeld rond natuurinclusieve landbouw. De landgoederen Olmenhorst en Hemmen werken met een systeem van ‘adoptieboomgaarden’. Op het landgoed Wilhelminapark kwam recent een van de meest innovatieve en succesvolle concepten tot stand: het herenboerenconcept. Landgoed Welna ontwikkelde recent een businesscase

of nauwelijks wat op. Als ik een luxelevenswijze zou willen leiden, kon ik de boel beter verkopen. Maar ik voel me erg verbonden met dit landgoed en zet me er voor in om het te behouden voor volgende generaties.²

Bovendien is de terreinbeherende organisatie 'Landschap Overijssel' ook mede-aandeelhouder geworden van het landgoed Vilsteren, waardoor zij hun expertise inzake kwalitatief natuurbeheer in toekomstige ontwikkelingen op het landgoed Vilsteren kunnen inbrengen³.

Het landgoed is, zoals vele voorbeelden in Nederland, grotendeels zelfbedruipend. Inkomsten worden gegenereerd uit de landbouwpacht, de erfpacht van een gasverdeelstation, de erfpacht van gebouwen, de verhuur van woningen, de houtverkoop, een natuurkampeerterrein en subsidies.⁴

Dat zorgt voor een gediversifieerd businessmodel waarbij het landgoed niet langer afhankelijk is van één inkomstenbron.

Het is de meest robuuste en veerkrachtige formule voor het behoud van landgoederen op de lange termijn over verschillende generaties heen. Bovendien ziet het landgoed Vilsteren voor zichzelf een rol weggelegd als broedplek voor innovatie op het vlak van natuurinclusieve landbouw. Landgoederen hebben van oudsher vaak een duurzame band tussen eigenaar en pachter. Door hun traditie van integraal beheer zijn ze goed geplaatst om deze transitie aan te sturen.

Om de transitie naar een natuurinclusieve landbouw in te zetten werden er reeds heel wat maatregelen genomen op het landgoed Vilsteren. Er werd een eigen merk ontwikkeld: 'landgoed Vilsteren: eerlijk en heerlijk', waardoor agrarische ondernemers hun kwaliteitsproducten onder bepaalde voorwaarden kunnen afzetten tegen een eerlijke prijs. Er wordt geëxperimenteerd met bokashi, een fermentatietechniek waarbij reststromen uit natuur- en bosbeheer ingezet kunnen worden om de bodemvruchtbaarheid in een versneld tempo te verbeteren. Sinds 2018 wordt er elke maand een boerenmarkt georganiseerd op het landgoed Vilsteren. Recent werden er ook plannen gemaakt voor de realisatie van agroforestry (combinatie van akkerbouw of veeteelt met houtige gewassen), voederhagen en de aanleg van een voedselbos. In dit artikel

focussen we op de zoektocht naar nieuwe samenwerkingsvormen en het realiseren van een cultuuromslag.

Samenwerken op basis van kwaliteitsafspraken

Het besef groeit dat de gangbare landbouw zich op een doodlopend spoor begeeft. Eenzijdig grondgebruik en de toenemende input van kunstmest en pesticiden zorgen ervoor dat de bodemkwaliteit in een neerwaartse spiraal terechtkomt. Een gezonde bodem met een hoog gehalte aan organische stof is veerkrachtig, klimaat-bufferend, hoogproductief, verbetert de biodiversiteit en zorgt voor gezond voedsel. Het belang van een bodem rijk aan organisch materiaal en bodemleven werd bevestigd in wetenschappelijk onderzoek waarbij de gangbare landbouw en organische landbouw werden vergeleken over een periode van 13 jaar. Na 10-13 jaar werden er gelijkaardige productiewaarden gemeten bij de organische

landbouw als bij de gangbare landbouw.⁵ Door de bodemkwaliteit te verbeteren, krijgen landbouwgewassen meer (micro) nutriënten vanuit de bodem aangeleverd, zijn de gewassen minder ziektegevoelig en minder afhankelijk van optimale klimaatomstandigheden.

De transitie naar natuurinclusieve landbouw vraagt dus om een visie op de lange termijn.

Een belangrijke rol is weggelegd in het pachtcontract waarin de samenwerking tussen eigenaar en pachter gereguleerd wordt.

Nederland kent twee verschillende pachtvormen: de reguliere pacht en de liberale pacht. Reguliere pacht heeft het voordeel dat het garanties biedt op langjarig gebruik, maar er kunnen geen voorwaarden gekoppeld worden aan het gebruik, waardoor de landgoedeigenaar hier nagenoeg geen invloed op kan uitoefenen. Liberale

© Landgoed Vilsteren

pachtcontracten bieden wel ruimte voor kwaliteitsafspraken, maar kunnen enkel afgesloten worden op de korte termijn. Het gevolg daarvan is dat de pachter geen zekerheid heeft op het gebruik van de grond op de lange termijn, wat bijvoorbeeld niet uitnodigt tot het verbeteren van de bodemvruchtbaarheid.

Een van de mogelijke oplossingen, die voortkomt uit het onderzoek van het SOIL4U-project, is een aangepast liberaal pachtcontract met ruimte voor kwaliteitsafspraken (richting natuurinclusieve landbouw) en voldoende zicht op continuïteit en flexibiliteit voor de pachters. Kwaliteitsafspraken kunnen gaan over zorg voor bodem, natuur en biodiversiteit, zorg voor het dier, rekening houden met de wensen uit de maatschappij, passend binnen het landgoed, en toewerken naar een maatschappelijk verantwoorde bedrijfsvoering (circulair, energiezuinig en klimaatvriendelijk). Om dat te realiseren moeten agrarische ondernemers voldoende flexibiliteit krijgen om zelf na te gaan hoe hij/zij dit kan inpassen in zijn/haar eigen bedrijfsvoering. Met de vernieuwde liberale pachtcontracten krijgen de boeren langjarige zekerheid voor het gebruik van de grond.

'Ik voel me weer boer worden'

Tot slot benadrukt Liesbeth Cremers in het interview dat de transitie naar natuurinclusieve landbouw verder gaat dan enkel de omschakeling naar een andere bedrijfsvoering. Minstens even belangrijk is dat het gaat over een cultuuromslag, een andere manier van denken over landbouw. Landbouwers worden doorgaans overspoeld met allerlei gegevens door zogenaamde 'erfbetreders' over allerlei producten en diensten. Wat kunnen ze nog geloven van de veelheid en de soms tegenstrijdige informatie waarmee ze overspoeld worden?

Niet te onderschatten is overigens de impact van sociale normen en waarden over wat landbouw zou moeten zijn.

Wie de transitie maakt naar natuurinclusieve landbouw riskeert het om zichzelf in een sociaal isolement te plaatsen. *"Waarom moet je zo apart doen? Waarom blijven je koeien zo lang buiten staan? Dat is toch helemaal niet goed voor ze?"*

Om aan te tonen dat het ook anders kan, voorzag landgoed Vilsteren eerder al in een busreis voor de actieve landbouwers op het landgoed. Partners en andere nauw be-

trokkenen konden ook mee, om het sociaal draagvlak te vergroten. De busreis bracht hen op landbouwbedrijven waar natuurinclusieve landbouw gerealiseerd werd. Doel was om de effecten op het terrein te kunnen zien en ervaringen uit te wisselen. De reactie van landbouwers die deelnamen aan de excursie spreekt boekdelen. *"Dat is mooi werk; kijken naar het vee. Niet enkel cijfers achter een bureau. Ik voel me weer boer worden."* Maar ook: *"Dit is voor mij nog onbereikbaar ver"* en *"wat een rommelig erf."*

Een volgende stap bestond erin om een beroep te doen op externe landbouwexperts, die data en ervaring hebben over verschillende ontwikkelingsmogelijkheden, en die het onderwerp kunnen bekijken vanuit het perspectief en de praktische realiteit van landbouwers, met als doel de kloof tussen algemene duurzaamheidsdoelstellingen en de 'boeren-werkvloer' te overbruggen. Frank Verhoeven (Boerenverstand) en Merel Hondebrink (Louis Bolk Instituut) hebben zogenaamde 'keukentafelgesprekken' gevoerd met de pachters om dit te vertalen naar de bedrijfsvoering van individuele landbouwers. Dat heeft tot nieuwe inzichten en concrete maatregelen geleid, bijvoorbeeld het gebruik maken van uitzonderingsmaatregelen om mest bovengronds uit te rijden.

Bovenstaande voorbeelden illustreren hoe landgoederen kunnen bijdragen aan de transitie naar een natuurinclusieve landbouw. Hieruit blijkt dat de transitie vraagt om een totaalaanpak. Enkel door een combinatie van een participatieve procesaanpak, de bereidwilligheid om te denken op de lange termijn, een passende beleidsmatige context en aandacht voor de economische rendabiliteit van een landbouwbedrijf, zal de transitie kans van slagen hebben. De kracht zit hem in het denken vanuit de landbouwers en hun ambities. Ze moeten als ondernemer zelf een keuze kunnen maken om zich in iets te verdiepen en daarin gesteund worden. Het SOIL4U-project is momenteel nog lopende. Geïnteresseerden kunnen zich via de website (www.soil4u.nl) inschrijven op het lerend netwerk om op de hoogte te blijven van vorderingen en komende activiteiten.

1. Gemiddelde pachtprizen voor het jaar 2016. Bron: Eurostat, EU DG-Agri.
2. Cremers, Liesbeth (2011) <https://mijn-vecht-mijn-verhaal.mijnstadmijsdorp.nl/verhalen/liesbeth-cremers-landgoed-vilsteren>, geraadpleegd op 3 januari 2019.
3. Hans Kamerbeek, Ondernemen met natuur: tips voor grondeigenaren (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2015).
4. Hans Kamerbeek, Waardevol groen (Utrecht: InnovatieNetwerk, 2012).
5. Schrama et al., 2018, Crop yield gap and stability in organic and conventional farming systems, Agriculture, Ecosystems & Environment, pg. 123-130.
6. Initiatiefgroep Soil4U, (2018), 2e Voortgangsrapportage: Soil4u fase 2 (Onuitgegeven rapport).